

1. Introduktion

Hej och välkomna!

Om fordonet

Turistbilen: Volvo LV 82 D S, årsmodell 1939, sexcylindrig bensinmotor, effekt 55 kW (75 hk).

Sjöbilen: Volvo LV 72 D, årsmodell 1933, sexcylindrig bensinmotor, effekt 48 kW (65 hk).

Mannen bakom ratten heter ... och jag som guidar heter ...

Vi skall snart ta er med på en runda i Kurt Wallanders fotspår. Vi håller oss så nära det går med den här bilen (som för övrigt är en Volvo).

Kurt Wallander föddes 1991. Han var då redan 42 år gammal – ett litet mirakel! Han ser för första gången dagens ljus i boken *Mördare utan ansikte* av Henning Mankell. Henning gjorde sedan Kurt Wallander till huvudperson i tolv böcker. *Mördare utan ansikte* utspelas år 1990 och *Den orolige mannen* som kronologiskt avslutar böckerna om Wallander utspelas 2007.

Det är i år (2016) alltså 25 år sedan den första boken om Kurt Wallander kom ut. Böckerna om Wallander är utgivna på 43 språk!

Stortorget i stadens centrum förekommer naturligt nog i ett antal böcker, bland annat besöker Wallander ofta ett konditori här (södra sidan av torget). Även den asiatiska restaurangen där nere på hörnet besöks av Wallander ibland. I filmerna har många scener spelats in här på torget, ofta med sprängmedel inblandat!

Då så! Dags för avgång!

Stortorget – Hamngatan – Skansgatan

Kurt Wallander startar sin poliskarriär i Malmö. Han är alltså Malmöpåg. Om den tidiga karriären kan man läsa i ett par noveller i boken *Pyramiden*. Wallander och Mona flyttar till Ystad och gifter sig här i Ystad S:ta Maria med Mona och de får en dotter, Linda. Men Mona begär skilsmässa och Kurt har efter det haft en problemfylld relation till sin upproriska dotter Linda.

2. Pyramiden

Pyramiden är en av fem noveller i boken med samma namn. Men kronologiskt utspelar sig några av novellerna före *Mördare utan ansikte*. Wallanders första fall i Ystad beskrivs i novellen med samma namn – *Pyramiden*. Ett sportplan kraschar ute vid Mossbystrand en mil väster om Ystad. Föraren dödas omedelbart och planet börjar brinna. Wallander som börjar utreda saken märker snart att planet inte anmälts som saknat. Det har alltså flugit utan tillstånd.

SYSTRARNA EBERHARDSSONS SYBEHÖRSAFFÄR

Under utredningens gång kommer, mitt i natten, ett brandlarm från systrarna Eberhardssons sybehörsaffär.

Affären låg uppe till höger vid hörnet av Lilla Strandgatan och Møllegatan. En rykande askhög var kvar av butiken. Man hittar systrarna Eberhardsson avrättade på värsta maffiavis med vars ett skott i nacken. Bland de eldhärjade resterna av deras butik hittar polisen ett gömt kassaskåp med en misstänkt stor summa pengar i.

Ystads teater: Den 13 – 21 augusti 2016 ges den nyskrivna Wallanderoperan: *W – The Truth Beyond*.

Skansgatan – Skansgränd – Långgatan

3. Den femte kvinnan

Wallander själv är precis hemkommen från en resa till Rom med sin pappa när dessa otäcka händelser tar sin början. Flera män hittas brutalt mördade på olika platser och frågan man ställer sig är: Vad hade dessa offer gemensamt? Vem kan planera och utföra sådana hemska mord?

HOTELL SEKELGÅRDEN

Om ni tittar framåt så kan ni se en stor gul flagga som hänger ut över gatan. Det är Hotell Sekelgården, en korsvirkesbyggnad från 1700-talet. Hotellet förekommer i flera böcker och här finns också en Wallandersvit! Det är här som ett vittne bor i boken *Den femte kvinnan*.

Långgatan – Runnerströms torg

RUNNERSTRÖMS TORG – STANNA!

4. Brandvägg

I början av boken hittas en man, vid namn Tynnes Falk, död vid en bankomat i utkanten av staden, men inget brott verkar ligga bakom dödsfallet men efter husrannsakan finner man att Tynnes Falk verkar ägna sig åt en del märkliga aktiviteter.

Man upptäcker att Tynnes Falk har ytterligare en lägenhet här i Ystad – en vindslägenhet just här vid Runnerströms torg i trevåningshuset. Här hittar man datorer som verkar räkna ned till någon – men man vet inte vad. Wallander tar en hacker, Robert Modin, till hjälp för att försöka förstå vad som pågår. De inser så småningom att en attack på banker och ekonomiska institutioner världen över verkar förberedas. Attacken samordnas av en svensk i Sydafrika och Tynnes Falk verkar vara allierad med denne. När svensken i Sydafrika inser att polisen i Ystad är dem på spåren och försöker avvärja attacken, skickas en sydafrikan till Ystad för att ingripa.

Han är beväpnad med ett gevär gömmer sig här i skuggorna till höger och väntar på att få Wallander och hackern inom skotthåll, vilket han inte lyckas med.

Attacken skall initieras av att någon skall mata in ett bankkort i en uttagsautomat här i staden, en viss dag och en viss tid och sedan mata in en kod. Wallander lyckas förhindra detta i sista stund.

Långgatan – Stora Västergatan – Västra Vallgatan

5. Den vita lejoninnan

Detta är den tredje boken om Wallander handlar i korthet om apartheidanhängare som planerar ett mord på ANC-ledaren Nelson Mandela, i syfte att orsaka inbördeskrig i Sydafrika.

Efter två Wallanderböcker var Henning Mankell fortfarande inte övertygad om att det fanns en fortsättning på en serie om Kurt Wallander. Men i januari 1993 satte han sig i sin lilla lägenhet i Maputo, Moçambique, för att skriva en tredje bok som skulle heta *Den vita lejoninnan*, och handla om situationen i Sydafrika. Nelson Mandela hade fått lämna fängelset några år tidigare. Men fortfarande rådde stor rädsla för att ett inbördeskrig skulle bryta ut. Man behövde inte tänka länge förrän man insåg att det värsta som kunde hända var att Mandela mördades.

Henning drabbades då av en hepatitinfektion och fick tillbringa en längre tid på sjukhus. Historien tänkte han ut på nätterna, och när han tillfrisknat och återvänt till Maputo så hade han hela historien färdig i huvudet. Strax efter att manuset skickats till förläggaren, fick han en obehaglig bekräftelse på att han tänkt rätt. En fanatisk apartheidanhängare sköt på långfredagen ihjäl Chris Hani, ordförande i Sydafrikas kommunistparti och andreman i ANC. Inget inbördeskrig bröt ut, mycket tack vare Nelson Mandelas kloka politik. Men man kan undra vad som hänt om det hade varit Mandela som var offret.

Två lejda mördare planerar mordet på an avsides belägen gård utanför Ystad. En kvinnlig fastighetsmäklare råkar köra fel och hamnar på gården där hon skjuts i huvudet av en man Konovalenko. Hans kompanjon Mabasha chockas av det brutala och onödiga mordet och flyr.

Mabasha, som är svårt skadad söker upp Wallander i hemmet på Mariagatan efter att ha sett honom på bild i lokaltidningen Ystads Allehanda. Wallander är beredd, att gå bakom ryggen på sina kolleger och hjälpa Mabasha ut ur landet.

Filmen med Rolf Lassgård har ett annorlunda manus och en dramatisk scen spelades in här:

Kort stopp

KORSNINGEN VÄSTRA VALLGATAN – PLANTERINGSGATAN – VÄSTRA VALLGATAN

En polispatrull kommer för att hämta Mabasha, men då dyker en annan bil upp, skottlossning utbryter och förövarna tar med sig Mabasha. Vi återkommer senare till den efterföljande biljakten.

Den riktiga Mariagatan (där bokens Wallander bor) som vi kommer till lite senare på vår färd.

Västra Vallgatan – Lilla Västergatan – Lilla Norregatan

6. Steget efter

Natten den 9 augusti 1996 kom att bli den längsta i Kurt Wallanders liv. Det var nämligen då, som Wallander hittade sin kollega Swedberg mördad i dennes lägenhet just här på Lilla Norregatan.

Några veckor innan denna händelse går det storlarm på polisstationen när man hittar tre oskyldiga ungdomar, skjutna vid ett naturreservat i Hagestad strax utanför Ystad.

Det sker en rad andra mord i Ystad med omnejd och allt eftersom utredningen fortskrider, börjar Wallander och hans kolleger nu också undra om de verkligen kände sin bortgångne kollega Swedberg. Det enda Wallander börjar förstå är, att de har att göra med en person, som har tillgång till mycket specifik information om de olika personerna – en mördare som hela tiden är steget före, medan Wallander är steget efter.

HANTVERKSHEMMET

Huset här till vänster har varit polishus i vissa Wallanderfilmer.

Lilla Norregatan – Västra Vallgatan – Kristianstadsvägen – Blekegatan

7. Mördare utan ansikte

Denna bok handlar om ett mord på ett äldre lantbrukarpar i Lenarp, utanför Ystad, en kall januarimorgon 1990. Det finns ingen by som heter Lenarp, men uppgifter i boken stämmer med Knickarp, nära Trunnerup där Henning Mankell själv tidvis bodde i många år.

Troligen är det en verklig händelse som gett författaren uppslag till handlingen: Ett äldre lantbrukarpar blev faktiskt svårt misshandlade på sin gård vid Knickarp och förövarna visade sig efter enträget polisarbete vara tre män, tillhörande en etnisk minoritet, från Malmö.

Det är i boken parets grannar som anar att något inte står rätt till och larmar polisen. Parets sovrum ser ut som ett slakthus. Mannen är död men kvinnan som ännu är liv tas till sjukhuset (här) där hon kort vaknar till ett tag efter att en kort tid ha legat i koma. Hon mumlar en hel del, men det enda ord man förstår är ordet ”utländsk”. Detta läcker ut till pressen vilket leder till rena lynchstämningen bland folk som nu vänder sitt hat mot flyktingförläggningen i staden.

Henning Mankell beskriver i den sista boken *Handen* från 2013 hur Wallander och Mördare utan ansikte kom till. Våren 1990 kom han tillbaka från en lång vistelse i Afrika, där han då bodde halvårsvis. Han upptäckte rätt snart att rasistiska tendenser på ett otäckt sätt hade spridit sig i landet under den tid han varit borta.

Varför då en polisroman? ”Helt enkelt eftersom i min värld är rasistiska handlingar kriminella åtbörder. En logisk konsekvens av detta var att jag skulle behöva en utredare, en brottsexpert, en polis.” Under en promenad en varm majdag formades polismannen i hans huvud, en reflekterande polis medveten om vad som hände i samhället runt omkring honom. Namnet Kurt och Wallander hittade han i telefonkatalogens Malmödel.

”Jag skrev romanen utan att ha någon som helst tanke på att det skulle bli fler där kommissarie Wallander uppträdde. Men jag insåg efter att boken kommit ut och dessutom fått pris, att jag möjligen hade skapat ett instrument som gick att spela vidare på. Den blev ännu en bok, *Hundarna i Riga*, som handlade om vad som hände i Europa efter Berlinmurens fall.”

Sankt Gertrudsgatan

8. Pyramiden – Fotografens död

Fotograf Simon Lamberg hade sin ateljé här borta vid Sankt Gertruds torg, ända tills han en morgon hittas av städerskan – ihjälslagen. I det innersta rummet av hans ateljé finner Wallander att Lambergs verksamhet inte alltid var av det oskyldiga slaget. Finns det andra hemligheter som kan förklara mordet?

Ateljén sätts under bevakning och när Wallander får veta att en misstänkt man gått in i ateljén på natten så anländer Wallander till platsen, just när mannen springer därifrån i riktning mot Surbrunnsparken. Wallander tar upp jakten till fots. Vi återkommer om en stund till detta när vi närmar oss Surbrunnsparken igen.

POLISHUSET

Vi kommer snart till Ystads polishus.

Där arbetar Kurt Wallander och hans kolleger. Henning Mankell uppfann Kurt Wallander våren 1990, efter att ha kommit hem efter en Afrikavistelse. Oroad av de rasistiska tendenserna i samhället ville han skriva om detta och bestämde sig för en kriminalintrig – med en polis, förstås. Mankell säger själv, att han på måfå valde ”Kurt” respektive ”Wallander” ur telefonkatalogens Malmödel. Faktum är dock, att en korrupt biståndsarbetare i boken *Leopardens öga* från 1990, året innan *Mördare utan ansikte* kom ut, också heter Kurt Wallander, så man kan naturligtvis undra hur namnet egentligen kom till.

Till vänster ser vi verklighetens polishus. I filmerna har ett flertal andra, äldre byggnader använts. Vi har redan sett ett, men kommer att se fler.

Om ni inte känner igen er i Ystad i teveserierna *Mördare utan ansikte* och *Brandvägg*, med Rolf Lassgård, så beror det helt enkelt på att det mesta spelades in i Trollhättan.

Fridhemsgatan – Aulingatan – Giöddesgränd

9. Wallander – hans arbete och kolleger

- BJÖRK, polischef som enligt Wallander är lat, skrytsam och oduglig varför han följaktligen befordras till en hög post i Bryssel. Han ersätts av...
- LISA HOLGERSSON. Hon möttes i början av ett visst motstånd när hon efterträdde Björk eftersom hon var kvinna. Har ett gott handlag med media, är en duktig organisatör och alltid omtänksam mot den övriga personalen.
- RYDBERG, en slug kriminalare som är en förebild för Wallander. Tyvärr avlider han i den första boken. Wallander kommer ofta på sig själv, när han ställs inför ett komplicerat problem, att han tänker: ”Vad skulle Rydberg ha gjort?”
- ANN-BRITT HÖGLUND, kriminalpolis, har ett gott förhållande till Wallander och ser honom lite som en mentor. Wallander själv ser henne som en möjlig efterträdare till den bortgångne Rydberg.
- EBBA, telefonist och receptionist, har ett moderligt förhållande till Wallander. Är en riktig trojänare av den gamla skolan.

- SVEN NYBERG, kriminaltekniker, mycket skicklig men lynnig i humöret. I filmerna med Krister Henriksson som Wallander, gestaltas den vresige Nyberg av Mats Bergman, son till Ingmar Bergman och bror till Eva Bergman som var gift med Henning Mankell från 1998.
- MARTINSSON, kriminalkommissarie, morgonpigga och av någon anledning alltid snuviga men en mycket duktig datahanterare.
- SVEDBERG, kriminalpolis, Den ständige ungarlen som har bott i Ystad i hela sitt liv och blir mycket störd om han måste lämna sin hemtrakt. Han blev som ni kanske minns mördad tidigare under turen.

GIÖDDESGRÄND

10. Pyramiden – Fotografens död (forts.)

När vi senast lämnade Wallander, hade han tagit upp jakten på mannen som lämnade fotograf Simon Lambers ateljé borta vid Sankt Gertruds torg. Här på Aulingatan är Wallander nästan ifatt mannen i mörkret. Mannen gömmer sig bakom häcken här i hörnet till Giöddesgränd och när Wallander kommer fram blir han nedslagen av mannen.

Dagen därpå kommer en kvinna in på Polishuset med en psalmbok som hon har hittat i sin trädgård här borta till vänster. Hon har hört konstiga ljud i trädgården under natten och blivit orolig.

Det visar sig senare, att den mystiske mannen är präst och det är han som mördat fotografen.

Aulingatan – Surbrunnsgatan

11. Wallander som person

Vi är nu på väg hem till Wallander på Mariagatan.

Wallander privat: Kurt Wallander har inte många nära vänner. Några av dem är kollegan Rydberg och en barndomsvän som har en hästgård bortåt Malmö-hållet.

Kurt är känd för sin minst sagt dåliga livsstil. Hans alkoholkonsumtion är avsevärd, mest whisky, och hans kosthåll består mestadels av skräpmat, där pizza intar en hedersplats. Hans fysiska aktivitet är minsta möjlig. Därför får han också efter många års misskötsel diagnosen Diabetes, vilket inte gör saken bättre. Dessutom får han ibland vredesutbrott, som han dock försöker hålla tillbaka.

Henning Mankell skriver att han redan från början ville skapa en Wallander som ”en människa som var som jag själv och den okände läsaren”.

”Efter tredje romanen frågade jag Victoria, vän och läkare, som hade läst böckerna:
– Vilken folksjukdom skulle du ge denne man?
Utan ett uns av tvekan svarade hon bestämt:
– Diabetes.”

”Så fick Wallander diabetes nästa gång jag skrev om honom (anm. *Villospår*). Och det gjorde honom ännu mer populär”.

”Ingen kan föreställa sig James Bond stanna på gatan, mitt i en jakt efter någon bov, för att ge sig själv en spruta insulin. Men Wallander kan göra det, och därmed blir han som vilken annan människa som helst, som drabbas av denna sjukdom, eller något liknande”.

I den kronologiskt sista boken om Wallander, *Den orolige mannen*, som utspelas 2007, får Wallander diagnosen Alzheimers sjukdom, en demenssjukdom.

Oskarsgatan - Mariagatan

Han bor just på denna gata som vi nu svänger in på, Mariagatan. I böckerna bor han i nr 10 som är gula huset till höger, men i filmerna har han flyttat över till huset nr 11 C på väster sida. Från det öppna fönstret kan man ofta höra operamusik på hög volym.

Men det är också här i hans lägenhet som mördaren i *Villospår* söker honom och dotter Linda. Men vi lämnar för ett tag Wallander i hans bostad på Mariagatan för att ta en tur till det område som blev kickstarten för Wallanderfilmerna i Ystad, nämligen regementsområdet.

Regementsgatan - Dragongatan - Nils Ahlins gata - Regementet

12. Wallander på film

Wallander har spelats av skådespelare Rolf Lassgård i de svenska filmerna – totalt nio filmer eller tv-serier.

I de tolv BBC-produktionerna är det Sir Kenneth Branagh som gestaltar Kurt Wallander. BBC spelade in *Den vita lejoninnan* och *Den orolige mannen* 2014 och de släpps successivt i olika länder, med start i Tyskland december 2015. *Den orolige mannen* blev till två filmer: *The Troubled Man* och *A Lesson in Love*.

Krister Henriksson har spelat Wallander i hela 32 filmer under åren 2004 till 2012. *Innan frosten* (den allra första, från 2004) och *Den orolige mannen* (2012) bygger på romanerna med samma namn, medan övriga filmer har manus som Henning Mankell inte skrev själv, men som han godkände.

Regementet

Till vänster, i en gammal stallbyggnad, ser vi Militärmuseet som också inrymmer ett litet Polismuseum. Här kan vi se hur poliserna hade det i Ystad före Wallanders tid.

13. Cineteket och Ystad Studios

Efter att regementet lagts ned 1997 blev den gamla luftvärnshallen till studior: Ystad Studios. Dessa har använts i de flesta av Wallanderfilmerna för olika interiörer.

Studiorna har också använts till en rad andra produktioner, inte minst teveserierna *Bron*, som har blivit en världssuccé. Bland annat har alla scener från polishuset filmats här. Nu ryktas det om att *Bron IV* är på gång.

Till vänster har vi Cineteket. Under sommaren har Cineteket öppet dagligen kl. 10 – 16. Just nu pågår en utställning om Henning Mankells samlade verk om Wallander 1991 – 2016: Med Wallanderboken i fokus. Det har ju gått 25 år sedan den första Wallanderboken *Mördare utan ansikte* kom ut.

Här man kan studera hur de olika filmer som spelats in här kom till, man kan se stunts och rekvisita, ja, man kan till och med prova på att spela in sin egen Wallanderfilm.

Regementet

14. Regementet

Det har funnits en fast militär styrka i Ystad sedan mitten på 1700-talet. Innan dess var det tillfälliga trupper som placerades här. Den första militära förläggningen som byggdes i Ystad 1813 låg i östra delen av Stora Östergatan, i hörnet mot Stallgatan. Det var då en kavalleriskvadron.

År 1897 byggdes dessa, den gången, nya, moderna kaserner för ett nytt dragonregemente. Det blev efter hand Europas största beridna regemente med över 1 000 hästar på stall. Vi kör här mellan de stora stallbyggnaderna.

Och vartannat år hålls här Ystad International Military Tattoo. En stor arena, med plats för tusentals åskådare byggs upp, och in marscherar militärmusiker från hela världen. Nästa gång det är tattoo är 2017.

LIVKASERNEN

Byggnaden med portal direkt till vänster, som var livregementets kasern, tjänstgjorde som polishus i en del av de första Wallanderfilmerna. Och så kör vi förbi exercisplanen, där arenan byggs.

Regementsgatan – Fridhemsgatan – Österleden

15. Mannen som log

Henning Mankell skriver: ”Det sägs ibland om Wallanderböckerna att de föregriper händelser som senare inträffar. Det tror jag är riktigt.”

”Utgångspunkten i *Mannen som log* handlar om det värsta egendomsbrott man kan begå eller råka ut för, och det är inte att bli bestulen på sina ägodelar. Här stjäls en bit av en människa,

ett organ som sedan kan säljas vidare för transplantation. När jag började skriva den boken visste jag att det var någonting som skulle öka.

Idag är detta en industri som pågår och växer hela tiden”.

BANGÅRDEN

Bangården till vänster är ofta förekommande i filmerna, då den erbjuder en ofta kall och karg bakgrund till händelserna i filmen. Vi ser ofta Wallander med kolleger promenera på gångbron över bangården till färjeterminalen. Detta kan väl sägas vara en del av den *Nordic Noir* som blivit känt för film- och tevepubliken.

FRITIDSBADET

Det gamla badhuset, Fritidsbadet, har föreställt Ystads polishus i många av BBC-produktionerna.

Tobaksgatan – Bollhusgatan – Sankt Knuts torg

16. Polisen i Ystad

Ystads äldsta polishus inrymdes en gång i kvarteret till höger, innan Polisen förstatligades 1965. Vi ser porten till det garage där stadens första polisbilar parkerades. Den allra första var en helt svart Volvo PV 60 som sedan ersattes av en lika svart Chevrolet.

Wallander själv har i böckerna till en början Peugeot, ofta med tekniska brister vilket sällan bekymrar Wallander, bara bilstereon fungerar. Resultatet är dock att han ibland blir stående och till och med får ta tåget, som i *Den femte kvinnan*. En av Wallanders Peugeot brinner upp på E65:an utanför Svedala, dock inte p.g.a. ett tekniskt fel utan efter att en bilbomb detonerat. Lyckligtvis har Wallander och en kollega lämnat bilen strax innan sedan man anat oråd (se *Mannen som log*). I *Steg efter* tar Wallander ett stort steg och byter till en Nissan.

Till vänster ser vi Ystads tingsrätt och huset till vänster här på Bollhusgatan har också visst kriminologiskt intresse. Den man som i media kommit att kallas för Gryningspyromanen greps här efter en mycket omfattande polisinsats, misstänkt för grov mordbrand, kl. 02.40 den 2 december 2010. 37 personer fick evakueras. Han dömdes senare till åtta års fängelse. Han var misstänkt för hundratals andra bränder.

FRIDOLFS KONDITORI

Runt hörnet till vänster finns Fridolfs konditori, där Kurt ibland tar en riktig skånsk ”sillmacka” med kaffe. Här kan man naturligtvis få en polisblå Wallanderbakelse.

Österleden – Hamngatan – Hamnplan

17. Villospår

Morden som begås i boken *Villospår* är det mycket mystiska. Bland annat hittas en före detta justitieminister, mördad med en yxa – och skalperad, ute på stranden i Sandskogen.

Ett annat offer återfinns här bakom järnvägsstationen, i en grop där avloppsarbete pågår. Järnvägsstationen har fått fungera som polishus i ett flertal filmer.

Hamngatan

HOTELL CONTINENTAL

Här på höger sida har vi Hotell Continental som fick sina rättigheter redan 1829 och är Sveriges äldsta bevarade hotell.

I *Mannen som log* har man spaningsmöte här för att få vara ostörda.

Det är här som Wallander oftast sitter och äter med sin dotter Linda, när hon är på besök.

18. Innan frosten

I boken *Innan frosten* delar Kurt huvudrollen med sin dotter Linda som till Wallanders förvåning också blivit polis.

PIZZERIA BRÖDERNA M

På pizzerian här till höger brukade Wallander ibland beställa mat och samtala med ägaren Istvan. De två tjejnerna som mördade taxichauffören i *Brandvägg* hade varit här och druckit öl.

I boken *Hundarna i Riga* träffar Wallander här den lettiske patrioten Lippman.

19. Epilog

Lite mer om Henning Mankell: Han föddes den 3 februari 1948 i Stockholm men är uppvuxen i Sveg i Härjedalen – på de flesta sätt mycket långt från Ystad. Hans far var häradshövding och Henning fick därför mycket kunskap om rättsväsendet hemifrån. Sveg och Härjedalen förekommer i andra böcker av Henning Mankell (t. ex. *Kinesen* och *Danslärarens återkomst*).

Han får sista ordet: ”Nu är i varje fall min berättelse om Kurt Wallander över. Wallander kommer snart att pensioneras, Han kommer att vandra in i ett skymningsland med sin svarta hund Jussi”.

Henning lämnade oss den 5 oktober 2015, men Kurt Wallander lever kvar här i Ystad.

Vi har nu kommit till slutet på vår resa. Vi hoppas att det har varit en spännande och förhoppningsvis också givande tur i Wallanders fotspår.